

Nad šálkem čaje o čase

Metodika

Obsah

Didaktické a metodické principy	2
Edukační cíle a jejich vazba na vzdělávací oblasti RVP	4
Anotované rozšiřující informační zdroje (pro učitele)	5
Doporučený průběh vyučovací hodiny	6
Možné průchody DVZ	9
Klíče k aktivitám	11

Tento výstup lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons [BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/). Uvedené se nevztahuje na díla nebo jiné předměty ochrany (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou ve výstupu užity zejména na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv, jak je uvedeno u konkrétního jednotlivého předmětu ochrany.

Didaktické a metodické principy

Odkaz na materiál: <https://kisk.phil.muni.cz/digikult/vsechny-pribehy/filozofie/nad-salkem-caje-o-case>

Literární salóny představují zásadní kulturní fenomén, který se v našem prostoru prosazoval od konce 18. století do první třetiny 20. století. Docházelo v nich k setkávání mezi různými obory, profesemi a oblastmi života. Jejich cílem bylo navazovat vztahy a získávat zkušenosti s jistým širším nazíráním společenských fenoménů. Současně není možné salónům upřít ani roli národnostně orientovanou, tvůrčí nebo společensky angažovanou. Materiál čtenáře uvádí do prostředí salónu počátku 20. století, v němž je reflektováno téma času jako základní jednotky strukturující lidskou zkušenost. Ukazuje, že filozofové¹, malíři nebo básníci se mohou na problém času a koncept trvání dívat z odlišných perspektiv a že naivní vymezení času jako toho, co ukazují hodinky, není pro moderní myšlení přijatelný způsob uvažování. Celý materiál klade důraz na pochopení procesu myšlení jednotlivých účastníků salónu a myšlenkových hrdinů, které účastníci zastupují. Ukazuje, že myšlení v umění, vědě, filozofii a dalších disciplínách se sice liší jazykem i metodami, ale stále jde o totéž myšlení, o proceduru formulace argumentů a myšlenek, se nimiž se musí při návštěvě salónu žák vypořádat.

Klíčové otázky:

1. Co je to čas?
2. Jakým způsobem se lze s fenoménem času vypořádat v různých oblastech lidské činnosti?

Edukační cíl/e:

1. Žák se seznámí s procesem formování názorů na to, co je to čas, a se způsoby argumentace v různých nahlíženích tohoto fenoménu – znalost.
2. Žák dokáže zhodnotit jednotlivé přístupy a formulovat vlastní myšlenkovou pozici – hodnocení.
3. Žák dokáže porozumět výňatkům ze starších filozofických textů a provést jejich základní reflexi – dovednost, hodnocení.

Výstupy z interakce s DVZ:

1. Znalostní rovina: znalost vybraných konceptů filozofického přístupu k času, znalost fenoménu literárních salónů, seznámení se s některými českými intelektuály včetně základních konceptů jejich myšlenek.
2. Dovednostní rovina: schopnost interpretovat a hodnotit historický vývoj představ o čase, schopnost kriticky pracovat s výňatky z filozofických děl, schopnost porovnávat jednotlivé texty a sledovat základní argumentační schéma.
3. Hodnotová rovina: schopnost formulovat vlastní názor na problematiku času, uvědomit si význam filozofie i umění pro kulturní rozvoj společnosti, schopnost samostatně a eticky argumentovat pro jednotlivé koncepce času.

¹ V textu metodiky používáme aktuálně v češtině kodifikovanou variantu termínu filozofie. V DVZ používáme z důvodů dosažení dobové autenticity materiálu tvar filosofie.

Klíčové kompetence, které jsou v DVZ rozvíjeny:

- o Kompetence k učení:
 - Žák efektivně využívá různé strategie učení k získání a zpracování poznatků a informací, hledá a rozvíjí účinné postupy ve svém učení, reflektuje proces vlastního učení a myšlení.
 - Kriticky přistupuje ke zdrojům informací, informace tvořivě zpracovává a využívá při svém studiu a praxi.
- o Kompetence k řešení problémů:
 - Žák kriticky interpretuje získané poznatky a zjištění a ověřuje je, pro svá tvrzení nachází argumenty a důkazy, formuluje a obhajuje podložené závěry.
 - Zvažuje možné klady a zápory jednotlivých variant řešení, včetně posouzení jejich rizik a důsledků.
 - Vytváří hypotézy, navrhuje postupné kroky, zvažuje využití různých postupů při řešení problému nebo ověřování hypotézy.

Použité vzdělávací paradigma a edukační metody / přístupy / aktivizační prvky:

- o Situačně podmíněné učení
- o Konstruktivistické metody
- o Práce s dobovými materiály, s digitalizovaným kulturním dědictvím
- o Sledování procesu myšlení, diskuze, formulování názorů a pohledů
- o Kritická diskuze rozporující běžné prekoncepty

Předchozí znalosti, digitální dovednosti a zkušenosti učitele: U lektora se očekává dobrá orientace ve filozofické percepci fenoménu času, především schopnost diskutovat o konceptech u Augustina, Kanta, Aristotela, Newtona a Bergsona. Výhodou je zkušenost s vlastním filozofickým bádáním nebo s interpretací textů a schopnost argumentace. Výhodná je základní orientace ve významných osobnostech přelomu století v českém kulturním okruhu – Tvrdý, Rádl, Vorovka, bratři Čapkové, Podlaha, Žák, Hora aj.

Edukační cíle a jejich vazba na vzdělávací oblasti RVP

- **Občanský a společenskovední základ:**
 - o Žák objasní podstatu filozofického tázání, porovná východiska filozofie, mýtu, náboženství, vědy a umění k uchopení skutečnosti a člověka; rozliší hlavní filozofické směry, uvede jejich klíčové představitele a porovná řešení základních filozofických otázek v jednotlivých etapách vývoje filozofického myšlení.
- **Dějepis:**
 - o Žák rozpozná nové filozofické a vědecké myšlenky, které byly zformulovány ve 14.–17. století; zhodnotí jejich praktické dopady; na konkrétních příkladech jednotlivých států demonstruje postupný rozklad, zánik a proměny dosavadních systémů; vysvětlí emancipační hnutí národů i jednotlivých společenských vrstev; vymezí místo utváření českého novodobého národa v tomto procesu, včetně jeho specifických rysů; charakterizuje proces modernizace.

Anotované rozšiřující informační zdroje (pro učitele)

Vybrané zdroje k tématu jsou dostupné v [digitální sbírce](#) vytvořené knihovnicí Moravské zemské knihovny. Při výběru dokumentů byly uplatněny odborné kurátorské postupy.

Další doporučené informační zdroje:

Sokol, J. (2019). Čas a rytmus (Třetí, opravené vydání). OIKOYMENH. – Jedna z neoriginálnějších českých filozofických knih o čase. Pro náš přehled je cenná především první přehledová část textu.

Krob, J. (2018). Co je to čas?: lekce z filozofie (ilustrovala Nikola KALINOVÁ). Masarykova univerzita. – Popularizační knížka předkládající základní problémy a otázky o tom, co je to čas a jak ho měřit.

Bardon, A. (2013). A Brief History of the Philosophy of Time. Oxford University Press. – Jedna nejlepších a nejobsáhlejších encyklopedií dějin filozofických přístupů k problematice času.

Callender, C. (Ed.). (2011). The Oxford Handbook of Philosophy of Time. OUP Oxford. – Zajímavá kniha sledující historické i současné koncepty časovosti ve filozofii.

[Aristoteles a definice času](#) – pořad Českého rozhlasu nabízí základní seznámení s pravděpodobně nejvíce intuitivní teorií času, totiž s Aristotelovým pojetím.

[In Our Time: S21/34 Bergson and Time](#) – video v angličtině se snaží systematicky popsat základní východiska a důsledky Bergsonova pojetí času.

[Čas a prostor](#) – kratší stránka s podcastem zaměřená na fyzikální pozadí problematiky času a prostoru.

[Ivo Pospíšil: Literatura a čas/prostor](#) – Noc vědců 2021 – téma času chápané jako multidimenzionální hermeneutický nástroj pro práci s literárním dílem a jeho interpretací.

[Labyrint času](#) – projekt MU věnující se různým aspektům časovosti, především v jazyce.

Doporučený průběh vyučovací hodiny

Časová dotace: 45 minut

Cílová skupina: žáci vyšších ročníků osmi- a šestiletého gymnázia, 1. až 4. ročníku čtyřletého gymnázia

Počet žáků: limitován počtem počítačů, tabletů nebo dalších zařízení pro žáky

Využité vzdělávací technologie: vlastní počítač nebo mobilní zařízení (tablet, mobilní telefon) s připojením na internet

Výstupy žáka z interakce s DVZ: zformulování vlastní definice pojmu čas a následná společná reflektivní diskuze nad sdílenými formulacemi času

Evaluační prvky použité učitelem:

- analýza diskuze
- studium práce žáka

Další možné didaktické pomůcky, materiály: nejsou potřeba

Předchozí znalosti, dovednosti a zkušenosti žáků: Očekává se základní zkušenost s filozofií a filozofickým přístupem k řešení problémů a formulace teorií. Je výhodné, pokud má žák znalost základních konceptů reflexe fenoménů času a pohybu, studijní téma tak pro něj bude snazší. Výhodou je také základní zkušenost s interpretací textů a znalost kulturních reálií a osobností v českém prostředí na přelomu 19. a 20. století.

Didaktická úskalí/limity: Materiál pracuje s vizuálními materiály, je proto nevhodný pro nevidomé a slabozraké žáky bez asistence.

Příprava učitele na hodinu: Není vhodné, aby byl materiál využit jako izolovaný edukační objekt, vhodnější je, aby byl uchopen v určitém širším kontextu či edukačním diskursu. Zvláště se nabízí následující:

- o témata spojená s osobnostmi české vědy počátku 20. století,
- o témata spojená s mezioborovým dialogem,
- o témata zaměřená na dějiny vědy a myšlení,
- o širší popularizační témata,
- o témata reflektující společenský a kulturní život na přelomu 19. a 20. století.

Předpokladem pro úspěšný průběh výuky je to, aby před zahájením vyučovací hodiny byly připraveny vzdělávací technologie v aktivním stavu a aby byly zajištěny všechny technické podmínky pro práci žáků s DVZ. Pokud žáci využívají své mobilní telefony nebo tablety, je žádoucí předem je požádat, aby si na vyučovací hodinu svá zařízení aktivovali. Učitel by se také měl seznámit s materiálem a připravit si otázky k diskusi.

Doporučený průběh vyučovací hodiny:

Úvod	V úvodu vyučovací hodiny učitel krátce představí kontext tématu. Je-li vyučovací hodina s DVZ součástí tematického celku, který už mají žáci zčásti osvojený, učitel návodnými motivačními otázkami směřuje žáky k tomu, aby s využitím již získaných kompetencí a porozuměním vstupovali do příběhu DVZ. Poté učitel zpřístupní žákům DVZ prostřednictvím nasdíleného odkazu, dle zvážení představí stručně pojetí DVZ, především rozhodovací situace, a stanoví čas, který žáci pro práci s DVZ mají. Každý žák si poté samostatně prochází příběhem básníka Viléma.	5 minut
Samostatná práce s DVZ	Zadání učitele: Učitel zadá žákům samostatnou práci, která spočívá v samostatném průchodu DVZ. Na tuto část je dobré vyhradit nejméně 25 minut času. Aktivita je zakončena výstupem, ve kterém žáci nakreslí nebo napíší na digitální sdílenou tabuli (využít můžete např. Collboard.com , Witeboard.com), klasickou tabuli nebo na samostatné papíry svoji představu o tom, co je to čas. Skutečnost, že přesně neví, není překážkou, každopádně by neměli (v ideálním případě) ulpět na představě času jako pouze na tom, co měří hodinky. Na tuto aktivitu učitel vyčlení alespoň 5 minut. Pokud studenti nestihli projít v DVZ až do části, kde si od mají od učitele sami vyžádat instrukce, tak budou po 25 minutách přerušeni a učitel jim vysvětlí, co mají dále dělat (přes navigaci DVZ skočit na položku Závěrečná úloha). To, že neprojdou celý příběh, nevádí. Z toho, co prošli, vyjdou a budou reflektovat alespoň část obsahu DVZ. Práce žáků: Žáci samostatně procházejí DVZ v roli Viléma. To nemá zcela přesně daný průběh, protože se dozvedí různá pojetí času dle toho, jaké osobnosti volí pro svou konverzaci. Následně tvoří svou vlastní definici času ať už slovem či obrazem. K prolnutí různých konceptů by mělo dojít v závěrečné diskuzi.	30 minut
Reflexe formou skupinové diskuze	Zadání učitele: Následně proběhne diskuse, která by měla reagovat na podněty, které žáci sami na digitální/klasickou tabuli či papíry zanesou, případně se mohou dotýkat například následujících témat: <ul style="list-style-type: none">o Proč bylo třeba na počátku 20. století přemýšlet o tom, co je to čas, a zpochybňovat jeho intuitivní charakter?o Jakou roli může hrát intuice ve vědě a vědeckém provozu?o Je důležité vědět, co je to čas?o Proč se liší přístupy Parmenida a Hérakleita, které známe z antiky, od reflexí Kanta či Bergsona?o Je pro vás samotné podstatné vědět, co je to čas?o Kterou cestou definice času byste se vydali? Byl vám některý myslitel sympatický? Který, čím a proč?o Pokud byste se měli přiklonit k jedné osobnosti a jejímu přístupu k času, kdo by to byl? Na diskuzi je vyhrazeno nejméně 10 minut, ale může být podstatně delší (například v maturitních seminářích). Diskuze také může proběhnout	10 minut

formou metody [Gallery Walk](#), v takovém případě je vhodné, aby každý student postupně představil svůj výstup, případně v závěrečné úloze lze studenty rozdělit do skupinek, jak je uvedeno v odkazovaném videu, a tak syntetizující aktivitu posunout na samotné tvoření definice času. Celý DVZ sleduje rovinu procedurální znalosti, schopnosti uvažovat o čase a argumentaci v něm.

Alternativa 1: Žáci si mohou DVZ projít sami před hodinou (doma), hodina pak může být věnována podrobnější diskusi a/nebo navazujícímu výkladu v souladu s učebním plánem.

Závěrečný úkol (nakreslit či napsat, co je čas) může být zadán jako domácí úkol s tím, že budou mít žáci více času na jeho vyplnění. Poté je však třeba s výstupem dále pracovat, např. v rámci další vyučovací hodiny (doporučujeme poté využít metodu Gallery Walk).

Alternativa 2: Učitel může žákům na základě průchodu DVZ zadat úlohu napsat fejeton, glosu či kratší esej na téma čas.

Možné průchody DVZ

Na začátku DVZ se student/ka dostává do role mladého básníka Viléma. Prostřednictvím průvodce Vergilia se Vilém dozvídá, že je dnes pozván do salónu paní Lauermannové-Mikschové (tj. Bábušky). Před odchodem z domu má Vilém možnost vzít si tři ze čtyř věcí (jsou to hodinky, tabák, kapesník a zapalovač). Výběr předmětů má v pozdější fázi příběhu vliv na to, jaké dialogy budou Vilémovi dostupné (např. nevezme-li si tabák, Bábuška mu nepoví o dívce Julii).

Když Vilém dorazí do salónu, má možnost navštívit čtyři skupinky lidí (tři musí navštívit, poslední čtvrtou skupinkou nejsou lidé, ale hra v kostky, ta je volitelná a Vilém ji vůbec nemusí navštívit, aby se dostal dále v příběhu):

1. **Bábuška** – pokud si Vilém vzal tabák, otevře se mu delší dialog, kde mu Bábuška poví o dívce Julii, a řekne mu, aby se neptal na její minulost. Pokud Vilém tabák nemá, jenom se navzájem představí a tím tato část končí. Bábuška je jednou ze dvou žen v DVZ, ale hraje důležitou roli nejen v příběhu jako takovém, ale také roli dámy, díky níž se mohla daná společnost vůbec sejit. Mnohdy vstupuje do různých skupinek a komentuje vzájemné rozhovory mezi filozofy či umělci.
2. **Filozofové** – u filozofů Vilém může mluvit buď s **Rádlem**, nebo **Kratochvilem**. Pokud si vybere Rádla, tak mu budou nabídnuty dva rozhovory, a to:
 - a. O **Bergsonovi** a jeho intuitivní filozofii času (tj. čas jako trvání, dureé).
 - b. O **Kantovi** a jeho a priori názíracích formách času a prostoru.

Pokud si vybere **Kratochvila**, vstoupí do skupinky také Antonín **Podlaha** a poté si Vilém může vybrat jednoho z nich, a to:

- c. Kratochvil může povědět o **Aristotelově** a **Augustinově** pojetí času.
- d. Podlaha bude povídat o **Nietzscheově** koncepci věčného návratu věcí.

V jednom průchodu DVZ jeden žák vždy projde jenom jednu z těchto čtyř možností, tj. a), b), c), nebo d). Nelineárnost DVZ je založena právě na volbě osobností (respektive témat), se kterými žák chce mluvit (tj. o kterých se chce dozvědět více). Do rozhovorů vstupují i jiní filozofové (např. když Rádl mluví o Bergsonovi, vstupuje do rozhovoru pozitivista Tvrdý). Snahou této skupinky je také poukázat na prvorepublikovou filozofii a dva její hlavní směry: pozitivismus a idealismus. Přítomni jsou také katoličtí filozofové brněnský knihovník Kratochvil a Antonín Podlaha, kteří tvoří samostatný třetí filozofický proud.

3. **Umělci** – umělci jsou zde reprezentováni literáty a básníky, Vilém si musí vybrat, kterou ze dvou skupin navštíví:
 - a. **Bratři Čapkové a Bábuška** – u literátů je čas pojat jako existencionální konstanta a dochází zde k evokaci existencionálních próz, u Čapků je čas utrpením, u Bábušky (pod uměleckým pseudonymem Felix Téver) je zase čas pojímán jako ukazatel naší lidské časnosti.
 - b. **Básníci** – jsou reprezentováni osobnostmi **Seifertem**, **Horou** a **Macharem**. Čas u Hory navazuje na bergsonovsky tvořivé pojetí prožitého času, u Seiferta je to evokace času jako spíše negativního jevu, a nakonec u Machara se čas spojuje se zapomněním a odkazuje na antického titána Krona.

Obě volby se však spojí v osobnosti malíře **Muchy**, který hosty zve ke svému obrazu čtyř žen reprezentujících čtyři denní doby. U Muchy se také Vilém seznamuje s dívkou Julií (o které se už mohl dozvědět od Bábušky, vzal-li si s sebou tabák). Rozhovor s Julií se může rozvinout, má-li Vilém u sebe zapalovač.

Opět se tedy jedná o nelineární větvení na základě volby rozhovoru s různými osobnostmi, větve je však spojena u Muchy a ukončena interakcí s Julií.

4. **Kostky** – poslední možnou volbou, kam se v salónu vydat, je k hracímu stolku s kostkami. Tato hra má jak relaxační účel v jinak celkem textově náročném DVZ, tak i účel v příběhu a koncepci DVZ.

V příběhu hrají kostky a rozhodnutí je hrát důležitou roli při seznamování s dívkou Julií. Rozhodne-li se Vilém jít hrát kostky předtím, než se s Julií seznámí (aby se s ní seznámil blíže, musí mít u sebe Vilém zapalovač), Julie na jeho hru v kostky může reagovat negativně. Minulost Julie je prodchnuta vztahem s karbaníkem. Julie to v rozhovoru zmíní jenom tehdy, zeptá-li se Vilém na její minulost, a podle toho, jestli hrál, reaguje Julie negativně, pokud nehrál, Julie pouze zmíní, že její bývalý manžel byl na kostkách závislý. Pokud jde Vilém hrát kostky až po seznámení s Julií (větve Umělci), pak není příběh hrou v kostky nijak ovlivněn (Julie jde po rozhovoru s Vilémem do kuchyně, a tak si nepovšimne Vilémovy eventuální hry).

Druhý účel kostek je koncepční, hra v kostky ukazuje, že lze trávit čas různými způsoby, a jedním z nich je právě zábavná hra v kostky namísto rozhovorů se zajímavými osobnostmi. Navíc salón byl i místem zábavy, a ne neustálých přednášek a rozhovorů. Kostky mají i svůj atmosférický a relaxační účel.

Po navštívení tří povinných kroužků se děj přesouvá do **jídelny**, kde Vilém může pomoci ovázat poraněnou Juliinu ruku (pokud má u sebe kapesník). I na základě předchozích interakcí s Julií se na konci večera buď Vilém s Julií domluví na dalším setkání, nebo je Julií odmítnut. Možné také je, že dříve, než ji bude Vilém moci oslovit, odejde Julie s jiným mužem.

Na úplný závěr příběhu Viléma ještě Bábuška poprosí, aby na společnou tabuli nakreslil či napsal, co pro něj znamená čas. Toto je místo, kam v DVZ vstupuje učitel a dává žákovi instrukce, kam má výstup zaznamenat.

Nelinearita tohoto DVZ je tedy z velké části založena na výběru osobnosti, se kterou bude žák mluvit. Příběh je poté ovlivňován jak věcmi, které si žák coby Vilém vezme s sebou do salónu, tak samotnými rozhodnutími Viléma v dialogích. Značnou úlohu také hraje Vilémovo rozhodnutí jít či nejít hrát kostky. Průchod materiálem má za cíl nejen seznámit s konceptem času u různých filozofů, ale také přiblížit dobu a úlohu salónních společenství a tehdejší československé filozofie. DVZ má obecně **vysokou mírou znovuhratelnosti** a obsahuje **rozsáhlý seznam doporučených videí**, které se zabývají tematikou filozofie času.

Klíče k aktivitám

DVZ obsahuje **drobné interakce** v rozhovorech s filozofy a básníky, kde se žák rozhoduje, jak na kontrolní otázku dané osobnosti odpovědět. V části s Muchou je H5P úloha, kterou doporučujeme učitelům předem projít a vyzkoušet správné přiřazení obrazů k jejich názvům.

V **závěrečné úloze** by učitel měl vycházet z výstupů žáků. Může se ptát i na následující otázky:

- o Proč bylo třeba na počátku 20. století přemýšlet o tom, co je to čas, a zpochybňovat jeho intuitivní charakter?
- o Jakou roli může hrát intuice ve vědě a vědeckém provozu?
- o Je důležité vědět, co je to čas?
- o Proč se liší přístupy Parmenida a Hérakleita, které známe z antiky, od reflexí Kanta či Bergsona?
- o Je pro vás samotné podstatné vědět, co je to čas?
- o Kterou cestou definice času byste se vydali? Byl vám některý myslitel sympatický? Který, čím a proč?
- o Pokud byste se měli přiklonit k jedné osobnosti a jejímu přístupu k času, kdo by to byl?

Žáci by měli být schopni argumentovat, proč zvolili dané grafické/slovní vyjádření pojmu čas. Učitel by se měl doptávat, co v materiálu prošli (jakého filozofa, umělce navštívili), a na základě toho vést syntetizující diskusi i s ostatními studenty. Tím by se mělo naplnit to, že se setkají v syntéze jednotlivé dílčí žakovské průchody materiálem. Žáci by měli být schopni si společně předat i jiné náhledy na problematiku času, než sami získali ze svého individuálního průchodu DVZ. **Cílem je vytvořit jakýsi meta-salón v samotné třídě.**